

Віктор Атаманенко

Острог (Україна)

КОНЦЕПЦІЯ «ЗОЛОТОГО СПОКОЮ» ОЛЕКСАНДРА ОГЛОБЛИНА

Розгляд історії України періоду перед Національно-визвольною революцією пов'язано з поняттям «золотий спокій». Він розумівся (і продовжує трактуватися) в українській історіографії в різних значеннях. По-перше, його пов'язують із козацькою проблемою, коли після придушення повстань 1637–1638 рр. вона була на якийсь час «вирішена»; по-друге, характеризують як час заострення суперечностей в соціальній, економічній, релігійній тощо сферах життя українського суспільства у 1638–1647 рр. при посиленні тиску до Росії. Погляди М.С. Грушевського на цей період поєднувалися з розглядом змін в українському житті: розвитком господарства, успіхами в протидії татарським нападам, широкою колонізацією Лівобережжя та українсько-російського порубіжжя, поліпшенням в організації Церкви.

Але найбільш широкий підхід до тлумачення історичного процесу в цей період української історії належить видатному історику Олександру Оглоблину. Свої думки з цього приводу він висловив у ювілейному, 1948, році, коли й у радянській Україні історики розглядали це питання в контексті початку Визвольної війни. Але якщо для останніх це був переддень боротьби в підсумку за возз'єднання з Росією, то для нього – відродження української держави.

Перш за все, О. Оглоблин розумів час «золотого спокою» не тільки як явище річпосполитське (для держави та шляхти) в цілому, а як назовні «спокійне», але насичене творче життя українського суспільства, блискучий за результатами час в історії України, справжній попередник дійсного відновлення в ній полі-

тичного чинника. Виклад своїх поглядів історик сформував у чотирьох проблемних блоках. Вже перший мав не стільки вступний, скільки підсумковий характер, а конкретне наповнення подавалося у подальшому викладі матеріалу. На відміну від попередників, сучасників та наступників, він наголошував не на «спокої» в державі (що не могло не бути умовою розвитку – розвитку саме українського), а на «золоті» – золоті багатства і золоті думки. Як вказував історик, українська нація немов прокинулася після століть животіння і гарячково накопичувала сили для вирішальної боротьби за незалежність. Важливим є використання при цьому понять «українська нація», «національна поразка» (про останні перед Хмельниччиною повстання). Не можна не зазначити на не завжди вказувану дослідниками особливість тогочасного українського життя – творення національних (нових та великих) політичних, культурних, економічних вартостей відбувалося в умовах протистояння чужому гніту, тиску, визиску. Відтак, це не тільки вішувало неминучість боротьби, але й готувало до неї.

О. Оглоблин визначає напрямки подальшого дослідження проблеми. Перш за все, це стосується розуміння історичного процесу (Хмельниччина як державотворення та боротьба за незалежність, нація, заперечення економічного занепаду внаслідок шляхетського визиску, позитивні демографічні зміни, колонізація як результат господарських успіхів (української метрополії), пов'язаність з цим селянських втеч, зв'язок культурного відродження з Револуцією тощо). При розгляді безпосередніх чинників Револуції необхідно їх включати в межі не тільки десятиріччя перед її вибухом, а й у рамки всієї першої половини XVII ст. (а то й з кінця XVI ст.) Її передню необхідно приділити спеціальну увагу в силу недостатності вивчення, при чому враховувати не тільки здобутки, але й підходи різних шкіл в українській (і не тільки) історіографії. Так, зважаючи на обсяг матеріалу та можливості історіографічних узагальнень, О. Оглоблин показово вказує лише на прізвища трьох дослідників – М. Грушевського, В. Липинського та О. Яблоновського. При цьому він спеціально наголошує на застарілості ряду положень народницької історіографії. Можна говорити і про за-

значення проблеми введення до наукового обігу нових історичних джерел (так, зазначаючи значний вже залучений М. Грушевським до досліджень джерельний матеріал, відзначаються й останні за часом, передвоєнні).

Три частини праці О. Оглоблина стосуються сфер економічної, культурної та політичної. Перша з них наголошує на поживленні господарського життя, нагромадженні добробуту для різних верств українського суспільства, а не тільки шляхти, небувалих успіхах та задіянні всіх регіонів у колонізаційному процесі, блискучих здобутках у розвитку сільського господарства, промислів. Стосовно останніх наголошується на їх важливості не тільки для експорту, а й для забезпечення власних потреб, змінах в господарській структурі і технічній організації, поєднанні різних промислово-ремісничих занять. Господарські успіхи не тільки свідчили власне про розвиток, а й згодом забезпечували військові потреби відновленої держави.

Духовне життя українського суспільства мало прояви послаблення, але важливішим було те, що в боротьбі між різними напрямками кувалася майбутня перемога. На час «золотого спокою» припадає діяльність Петра Могили, це час не тільки значних планів, а й великих досягнень, які в підсумку перетворили Київ на найбільший культурний та науковий центр Східної Європи, а в ряді аспектів – всієї Вселенської Православної Церкви. На думку О. Оглоблина, в цей час Українська Церква переросла існуючі державно-політичні рамки, чим прискорила кризу і вказала шлях її розв'язання.

Звертаючись до політичної складової розвитку українських земель доби «золотого спокою», О. Оглоблин і тут розширює хронологічні рамки, вказуючи, що ідея відродження української держави була поширена (і в Україні, і за її межами) і в попередні часи. При тому, що тут неможливо заперечувати значення козацтва, історик вказує на задіяність у творенні ідейно-політичних підстав Революції та державницьких осередків представників духовенства та шляхти. Не можна обійти увагою й точку зору О. Оглоблина на те, що «козацька політика» спиралася не тільки на силу зброї, а,

головне, на силу ідеї та державно-політичної традиції (що відзначали вже сучасники).

Незначні за обсягом власне висновки О. Оглоблина наголошують на основному: були значні здобутки і різних сферах життя українського суспільства, що суперечило умовам його існування (багатство матеріальне і духовне – чужинецька експлуатація), було багато чого, але не було свободи. Саме це й стало основною підставою революційного вибуху середини XVII ст.

Зрозуміло, що не всі аспекти доби «золотого спокою» знайшли відображення у незначній за розмірами праці О. Оглоблина. До таких, зокрема, можна віднести й персональний – постаті лідера та керівників Революції. Ця обстава може бути пояснена тим, що в тому ж випуску «Арки» розміщувалася стаття Б. Крупницького, присвячена постаті Богдана Хмельницького.

Концепція «золотого спокою» О. Оглоблина на час її виголошення носила революційний характер в українській історіографії. В усій повноті вона не могла мати дослідницького розвитку в усіх її складових. Але й сьогодні вона значною мірою не адаптована в українську історичну науку, що створює можливості її засвоєння та розвитку.

Список основних джерел та літератури:

1. Грушевський М.С. Історія України-Руси / М.С. Грушевський. – К., 1995.
2. Гуслистий К. Нариси з історії України / К. Гуслистий. – К., 1941. – Вип. 3.
3. История Украины: Краткий курс. – К., 1948.
4. Оглоблин О. «Золотий спокій» / О. Оглоблин // Арка. – 1948. – Ч. 3–4 (9–10).
5. Петровський М. Нариси з історії України / М. Петровський. – К., 1939. – Вип. 4.
6. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття / Н. Яковенко. – Київ, 1997.